

"директ-костінг" і додає йому трохи інший відтінок, коли прямі змінні витрати плануються по видах продукції, інші – по центрах витрат. Також плануються ціни і кількість продукції, що випускається.

Таким чином, використання даного методу обліку витрат дасть змогу не тільки оцінити рівень витрат, а отже, можливість впливу на ситуацію, але і виявити причинно-наслідкові зв'язки виникнення цих витрат. Необхідно зазначити, що окремо узяті системи обліку витрат на практиці не зустрічаються в чистому виді, і жодна з них не має істотних переваг. Підприємства вибирають ту чи іншу систему обліку витрат залежно від багатьох факторів, моделюють їх відповідно зі своїми особливостями і використовують змішані варіанти побудови обліку витрат.

### Література

1. Манн Р., Майер Э. Контроллинг для начинающих: Пер. с нем. – М. Финансы и статистика, 1992. – 208 с.

2. Сухарева Л.А., Петренко С.Н. Контроллинг – основа управления бизнесом. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2002. – 208 с.

УДК 330.131.7:504.064

Магістрант А.В. Беякова;

доц. Л.Д. Загвойська, канд. екон. наук – УкрДЛТУ

## СОЦІО-ЕКОНОМІЧНІ МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ УПОДОБАНЬ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО ЯКОСТІ ДОВКІЛЛЯ

Розглянуто використання Q-методу для виявлення та аналізу уподобань окремих індивідуумів та їх груп щодо зміни якості довкілля. Розглянуті основні положення методу, а також переваги його використання у різних напрямках досліджень.

**Ключові слова:** Q-метод, уподобання, індивідуум, групи індивідуумів, групування, менеджмент лісових ресурсів.

*Master A.V. Belyakova; doc. L.D. Zahvoyska – USUFWT*

### Socio-economic methods of revealing individuals' perceptions regarding the environment

Usage of Q-methodology for revealing and analyzing individuals' perceptions in different researches has been considered. Q-methodology, its advantages and application in different fields of study have been highlighted.

**Keywords:** Q-methodology, perceptions, individual, groups of individuals, grouping, management of forestry enterprises.

Враховуючи умови перехідної економіки, надзвичайно важливо у процесі прийняття рішень враховувати вартості довкілля, оскільки ринкові ціни, які використовують у цьому процесі, не дають інформації про цінність та обмеженість природних ресурсів. Для прийняття обґрунтованих управлінських рішень важливо визначити уподобання різних зацікавлених груп. Часом звичайної інформації про відсоток тих, хто вважає, що певний об'єкт природи необхідно зберегти, є недостатньо для прийняття рішень. У таких випадках виникає потреба простежити хід думок індивідуумів, що не є простим завданням для дослідників.

В українській науковій літературі поки що небагато праць, присвячених вирішенню таких завдань, і недостатньо напрацьованими є методи визначення загальної економічної вартості природних ресурсів і довкілля загалом.

Традиційно, у дослідженнях уподобань респондентів щодо якості довкілля використовують методи регресійного аналізу, які дають змогу провести досить ретельний аналіз зв'язків та залежностей, виявити корелюючі чинники та оцінити параметри математичних моделей. Ці методи досить широко поширені та ефективні. Однак вони залишають поза увагою особливості поведінки індивідуумів та суб'єктивність їхніх відповідей на поставлені запитання. На противагу цьому, Q-метод, запропонований у 1935 р. британським фізиком-психологом Вільямом Стефенсоном [7], поєднує у собі сильні сторони як якісних, так і кількісних методів дослідження.

Відмінність між регресійним аналізом та Q-методом полягає у тому, що при використанні регресійного аналізу робиться вибірка з  $n$  індивідуумів, кількість яких визначається шляхом аналізу досліджуваних змінних і підрахунку заповнених анкет або пройдених тестів, а при використанні Q-методу процес аналізу проходить дещо інакше. Q-метод має справу із вибіркою з  $n$  різноманітних тестів, кожний з яких ранжується самими індивідуумами, завдяки чому досягається суб'єктивність цього методу.

Q-метод використовують здебільшого американські вчені в таких галузях науки, як психологія, комунікації, маркетинг та політика, а також у сфері охорони здоров'я [4] та у лісовому господарстві [5]. Раніше британськими вченими використовувались тільки методи регресійного аналізу. Тоді не враховувалось існування Q-паралелей із квантовою теорією та її залучення до науки суб'єктивності. Останні наукові дослідження дали змогу соціологам та новому поколінню британських науковців повернутись до Q-методу, за допомогою якого можна краще зрозуміти особливості людської поведінки [3].

До основних положень Q-методу належать суб'єктивна комунікабельність та операційність. Отже, першим і найважливішим положенням є аксіома суб'єктивності та її центральне місце в людському житті. Суб'єктивність є повсюди, починаючи від філософських роздумів і дипломатичних переговорів, аж до розмов на вулиці у групі молодих людей і особистих уподобань щодо якості довкілля. Тому метою Q-методу є надання можливості досліднику визначити уподобання окремих індивідуумів або їх груп, перевагу одних цілей над іншими і залишити їх сталими для подальшого дослідження та порівняння.

Наука має справу із певними операціями (діями), пов'язаними із конфліктуючими оцінками. У Q-методі особистісні інтереси та суб'єктивні погляди змінюються у процесі проведення дослідження. У процесі Q-сортування, людина оперує твердженнями, які можна порівняти шляхом їхнього експериментального ранжування. Це суб'єктивна операція, а фактори, які виникають, є категоріями оперативної суб'єктивності [3].

Q-метод – це такий метод дослідження, який дає змогу досліднику ідентифікувати, трактувати та розподіляти за категоріями індивідуальні уподобання та погляди, а також формувати групи на основі виявлених уподобань. Цей метод дає змогу дослідникам перевірити суб'єктивні уподобання ін-

дивідуумів у будь-якій галузі знань. Крім того, він уможливорює визначення загальних рис в уподобаннях груп та відмінності між уподобаннями цих груп.

Справжня корисність Q-методу полягає у розкритті точок зору або уподобань певних груп щодо досліджуваного об'єкта або процесу. Після ідентифікації вони можуть стати корисними для подальшої діяльності, такої, як подальші дослідження або прийняття рішень. Це і є поєднання якісних і кількісних методів дослідження, що дає змогу дослідникам ідентифікувати індивідуумів, які поділяють однакові погляди, або мають однакові уподобання [2]. Q-метод часто використовують для:

- ідентифікації важливих внутрішніх і зовнішніх вибірок;
- визначення поглядів та уподобань індивідуума;
- забезпечення точнішого розуміння напрямків управління перевагами;
- ідентифікації критеріїв, які є важливими для груп індивідуумів;
- визначення сфер суперечностей, конфліктів і консенсусів;
- подолання відмінностей для кращого розуміння логіки поведінки.

Кількісний аспект Q-методу базується на його здатності пояснити, як і чому люди думають саме так, а не інакше. При цьому не враховується кількість людей, які думають саме таким чином. Якісний аспект залучає використання факторного аналізу (зокрема, методу аналізу компонентів) як засобу групування індивідуумів з однаковими поглядами [6].

Q-метод, як і деякі інші методи дослідження, може бути використаний для спостереження за уподобаннями як одного індивідуума, так і групи індивідуумів. Досліджуючи уподобання окремого індивідуума, його опитують і збирають дані за різними критеріями. Потім відповіді індивідуума групують на основі подібності поглядів та уподобань. Метою цього є визначення різноманітності думок індивідуумів, які призводять до більш важливого тематичного розуміння результатів. Зазвичай, індивідуума просять визначити свої уподобання у переліку різноманітних конструкцій або тверджень. Після детальної перевірки отриманих результатів виникає можливість побудови моделі подібності уподобань індивідуумів.

На противагу цьому, міжгрупові дослідження зосереджуються на уподобаннях груп людей, сформованих на основі одного результату або декількох результатів. Результат може бути єдиним або багатоаспектним. Якщо дослідження зосереджені тільки на тому, як згрупувати різні особливості, тоді варто використовувати традиційний метод факторного аналізу. У ролі альтернативи, Q метод концентрується на формуванні груп за схожістю уподобань, що є засобом ідентифікації наявності моделей однакових поглядів на ту чи іншу ситуацію. Незалежно від того, чи це єдиний одно- чи багатоаспектний результат, все одно дослідження завжди проводять у рамках визначення моделей суб'єктивних уподобань індивідуума чи груп індивідуумів [1].

У результаті проведених М. Нижник досліджень уподобань менеджерів лісового господарства України [5], були виявлені дві основні групи індивідуумів із протилежними поглядами на проведення ринкових реформ у лісовому секторі. До першої групи належать ті, які вірять, що тільки радикальні інституційні перетворення у ринковій економіці призведуть до позитивних

зрушень у розвитку лісового сектора. На думку цих респондентів, ринок – важливий атрибут сталого розвитку лісового господарства. Щодо другої групи менеджерів лісових підприємств, то вони є прибічниками командно-адміністративної системи економіки. Вони звинувачують радикалів у виникненні всіх проблем у лісовому господарстві і схиляються до існування централізованої економіки. Їхня позиція підтверджується тим, що пік виникнення екологічних проблем припадає на період ринкових трансформацій.

Крім цих двох основних груп, нами були виявлені ще дві менш чисельні групи респондентів. Респонденти однієї групи підтримують ринкову реформу, але не вважають, що сталість лісового господарства є важливим чинником подальшого розвитку. Серед причин існування всіх екологічних проблем вони називають недосконалу правову систему, податкову політику, корупцію, високі процентні ставки, труднощі в інвестуванні, великі витрати енергії, палива та сировини та інші риси перехідної економіки. А інша група менеджерів підтримує командно-адміністративну економіку і теж не має чіткого уявлення про вагомість сталості у лісовому господарстві.

Таким чином, застосування Q-аналізу до вивчення поглядів менеджерів лісових підприємств дають змогу визначити відмінності в їхньому ставленні до ринкових перетворень і проблем сталого розвитку лісового господарства України. Різноманітність у поглядах пояснюється, зокрема, різницею у віці та рівні життя респондентів. До інших не менш важливих чинників, які впливають на відповіді індивідуумів, належать такі, як досвід роботи респондента, його посада тощо. Крім того, застосування саме Q-методу допомогло провести поряд із кількісним якісний аналіз і визначити, чому саме ті або інші групи індивідуумів дотримуються своїх поглядів.

### Література

1. **Brown, S. R.** A Primer on Q Methodology. Operant Subjectivity. 1993. – 91-138 p.
2. **Brown M.** Illuminating Patterns of Perception: An Overview of Q Methodology, 2004. – 33 p. [www.sei.cmu.edu](http://www.sei.cmu.edu)
3. **Brown, S.R.** The History and Principles of Q Methodology in Psychology and the Social Sciences, 1997. – <http://facstaff.uww.edu>
4. **Brown, S.R.** Q methodology and qualitative research. Qualitative Health Research. 1996. – p. 561-567. – <http://www.rz.unibw-muenchen.de>
5. **To Sustainability in Forestry: The Ukraine's Case/** M. Nijnik, PhD-thesis. Wageningen: Wageningen University, 2002. – P. 166.
6. **Valenta, A. L., Wigger, U.** Q-Methodology: Definition and Application in Health Care Informatics// Journal of the American Medical Informatics Association. – 4, 6-1997, P. 501-510 p. – <http://www.j-amia.org>
7. <http://www.ddresearch.ro/M4-4.htm>

УДК 336.221

*Доц. М.Т. Бець, канд. екон. наук;  
асист. О.В. Безпалова – УкрДЛТУ*

### ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто склад підсистеми екологічного оподаткування в Україні, оцінено ступінь охоплення державним контролем охорони довкілля податковими інструмен-